

Oláh János életműsorozatának tavaly karácsonyra jelent meg az első darabja, a *Száműzött történetek*, amely összegyűjtött novelláit tartalmazza, s benne a második világháborútól a rendszerváltozásig tartó évtizedek történései elevenednek meg. Oláh János a háborúban, tévesítésben egyaránt a lélek, erkölcs, hagyomány pusztulását ábrázolja, emberi sorsokban láttatva a túlélés könnyebb és nehezebb lehetőségeit, olykor lehetetlenségét.

Új feliratok a magyar hallgatás falán

Beszélgetés Oláh Jánossal

– *Első novellafüzére, Az Örvényes partján 1988-ban jelent meg, a második, a Vérszerződés pedig 2001-ben. E két kötetnek a darabjaiból áll össze a Száműzött történetek anyaga, amelyben egy új novella is szerepel, a Kutyakomédia. Ezek a korábbi megjelenéshez képest átdolgozott novellák, elbeszélések. Mi indokolta a felülrásukat?*

– A *Száműzött történetek* egy régi és egy új könyv egyszerre. Miután ezeket a történeteket végre egy kötetbe rendeztem, teljesebb képet rajzoltak ki, mint aminek a kompozíció eredetileg indult. *Az Örvényes partján* kiadása előtt kényszerűen ki kellett hagynom bizonyos részleteket. Igyekeztem tehát az akkori elképzeléseimet visszaállítani, rekonstruálni az elbeszéléseim első megjelenésük előtti változatát – mai szemmel persze. Csakhogy a rekonstrukció közben újabb egyensúlytalanságok keletkeztek, amiket fel kellett oldanom.

– *Az Elérhetetlen föld több év után jelenhetett csak meg 1969-ben. Hogyan engedélyezhette egyáltalán a cenzúra Az Örvényes partján kiadását? Hiszen a hatalom elvtelen kiszolgálóinak*

lélekrajzát is megírta benne, és a forradalom is megelevenedik a lapjain.

– A nyolcvanas évek második felében már nem volt olyan erős a cenzúra. Ezzel együtt számomra érthetetlen módon működött, mert a kötetből kihagytak olyan darabokat, amelyek nem voltak annyira kemények és őszinték, mint például *Az intéző háza*: ez egy meglehetősen brutális kínzási jelenet, amit a parasztság egy jó része átélt, aki ellenállt a tévesítésnek. Ez az elbeszélés például benne maradt, mást kivettek, nem lehetett tudni pontosan, hogy milyen szempontok szerint ítélték, akik ítélték. Ha a cenzúra igazán szakszerű lett volna, a kézirat az elsőtől az utolsó oldalig a szemétkosárban végzi.

A *Közel* sorsa ugyanennyire érthetetlen. Igaz, hogy bonyolultabb fűzésű regény, emlékezőfolyamatba ágyazott történeteket tartalmaz, amelyeket az én-kérésés lírai monológjai sokszor elfednek, de így is fölismerhetők a jelenetek, amelyek többségét az akkori irodalmi etikett szerint nem illethetett volna nyomdafesték. Mégis megjelent a könyv.

Illés Endre pártfogásának köszönhető, hogy ezek a könyvek napvilágot láttak, aki Nagy László ajánlására olvasta el az első verseskötetemet, majd a *Közel* című regényt is, és melléállt. Úgy látszik, ez elég volt ahhoz, ezek a könyvek napvilágra kerüljenek.

– *Mennyi időt kellett várni Az Örvényes partján megjelenésére?*

– Ha jól emlékszem, úgy egy-két évet. Ahhoz képest, hogy első verseskötetem egészében kéziratban maradt, a második, a *Fordulópont* huszonkilenc éves koromban jelent meg, ez az átfutási idő gyorsnak tekinthető. Mint már említettem, Illés Endre pártfogásának köszönhettem, hogy a könyveim a hetvenes és a nyolcvanas években viszonylag rendszeresen megjelentek, miközben a folyóiratokban alig közölték az írásaimat. A civil életben meg egyenesen üldözöttnek számítottam. Tizenhét évig, a rendszerváltozás pillanatáig nem volt a végzettségemnek megfelelő állásom. Mivel a honoráriumokból akkor sem lehetett megélni, néhány évig cselgáncsedző voltam, majd tanfolyamokat tartottam, ebből tartottam el a családomat. Ambiva-

lens üldöztetésben volt tehát részem: egyrészt a civil életben nem kaptam állást, másrészt a könyveim megjelenése elé nem nagyon gördítettek akadályt – igaz, alig írtak róluk.

– *Legújabb könyvének címe (Száműzött történetek) eléggé figyelemfelkeltő. Ön azt mondta az életműinterjújában, hogy tabunak számítanak bizonyos témák a magyar jelenből, illetve a magyar történelem közelmúltbeli eseményei is a magyar irodalomban. Miért?*

– Valószínűleg ez a politikai vagy irodalmi illetman. Az első világháború tragédiáiról, Magyarország széteséséről nem jelent meg mai magyar irodalmi mű. Az ország szovjet megszállásának tragédiái sem igen vannak jelen napjaink irodalmában. Azért említhetünk kivételeket, vannak tabudöntögető írók. Nagy Zoltán Mihály trilógiája (*A sátán fattya; A teremtés legnehezebb napja; Tölgyek alkonya*) például, amely egy – az orosz katonák által – megerőszakolt falusi lány történetét dolgozza fel. Állítólag kétszázézer magyar nőt erőszakoltak meg a felszabadító hadsereg katonái, ezekből a „frigyekből” több

tízezer fattyú született. Nem tudok róla, hogy ezzel a társadalmi traumával ezen a regényen kívül más szépirodalmi mű is foglalkozott volna. Az ötvenes évektől a hetvenes évek végéig a hatalom többek között papgyilkosságok sorozatával is harcolt az egyház ellen, Nagy Gábor most írt egy regényt erről (*Ki a konkolyt vetette*). Azért is gondoltam, hogy könyvemnek a *Száműzött történetek* címet adom, mert a fentiek alapján ezek felejtésre ítélt történetek. A kommunista hatalom az ötvenes évektől kíméletlen hadjáratot indított a hagyományos paraszti társadalom ellen: az anyagi tönkretétel, a lelki terror, a nemzedékek egymás ellen fordítása, a falusi társadalom különböző rétegeinek összeugrasztása, a kitelepítés, a fizikai megsemmisítés egyaránt szerepelt a hatalmat gyakorlók eszköztárában. Szentí Tibornak a magyar tanyavilág pusztulását leíró munkáiban, újabban Ö. Kovács Józsefnek *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában* című átfogó monográfiájában a téma tudományos feldolgozása elkezdődött, irodalmi művek is foglalkoznak a korról, de az általam megélt, és hallott történetek kíméletlen igazságra törekvésével eddig sehol nem találkoztam. Ezért próbáltam megmenteni őket.

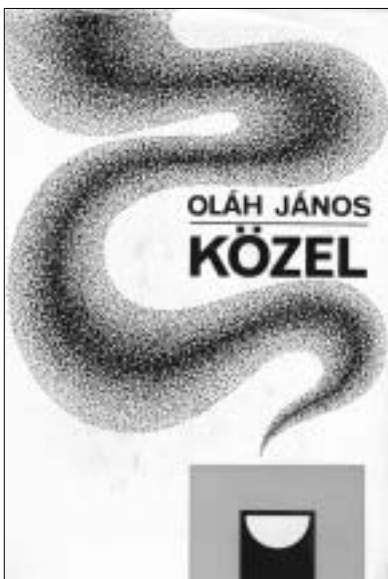
Van közöttük olyan novella, mint például a *Nincs Isten*, amit egy elejtett mondatból harminc évig hordoztam magamban. Nagyapám egyik ismerősétől hallottam, és csak évtizedekkel utána vetemedtem arra, hogy leírjam. Nem a taktikai megfontolás tartott vissza tőle: sajnos, nem sajnos, ehhez igen kevés érzékem volt, egyrészt a hallgatás mérge ott volt a levegőben, aki lélegzett, min-

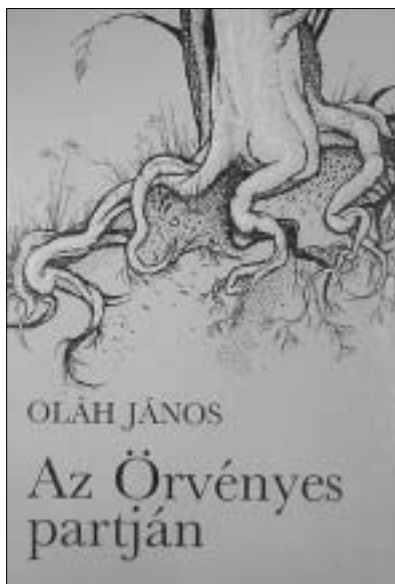
denki beszívta, másrészt talán a történetekben rejlő irodalmi összefüggések, hogy ne mondjam, távlatok is csak lassan bontakoztak ki előttem.

– *Pécsi Györgyi irodalomtörténész azt írta az ön elbeszéléseiről, hogy „a háború utáni évtized Magyarországnak a kortárs magyar prózában leghitelesebb dokumentumai”. Még hozzá szép-irodalommá emelt dokumentumai, hiszen kiélezett dramaturgia adja az erejüket: egyfelől megjelenik bennük az az ember, akinek erkölcsi tartása van, és a történelmi megpróbáltatások ellenére sem adja meg magát, vele szemben a hatalomnak felesküdt rendőrök, illetve téveselnökök viselt tettei a belső monológok, természetrajzok plaszticitásával. Drámaiság, líraiság jellemzi továbbá ezeket az elbeszéléseket. Nagyon jót tesz a műveknek, ha minden műnem sajátossága ötvöződik bennük.*

– Én is azt gondolom, hogy ezek az írások nem csupán dokumentumok. Miközben a megelevenítésükkel foglalkoztam, igyekeztem háttérben maradni. Próbáltam a restaurátor alázatával közelíteni a témához. A népi emlékezetben megőrzött töredékes történeteket úgy próbáltam

kibontakoztatni, hogy minél több eredeti szín, illat, fény, indulat, maradjon meg bennük, igyekeztem ugyanakkor kiegészíteni is őket, de úgy, hogy semmit meg ne hamisítsak, ugyanígy próbáltam megidézni azt a miliót is, amelyben megtörténtek.

– A kötet egy vidéki közösségekben láttatja a kommunizmus sorsfordító pillanatait, tehát egy mikrovilág történésein keresztül szemlélhetjük a magyar valóságot. Ugyanakkor gyermekkori történetek is olvashatók benne, amelyek szintén morális konfliktusokra épülnek.

– A Közel című regény a gyermeki érzékelés szintjén próbálta megidézni a kort – igaz, felnőtt gondolkodásmóddal. Belőle nőttek ki ezek a gyerektörténetek is. Azonban itt a szemlélet megváltozott, a szélsőségesen, gyermekien individualista szemléletet a közösségi emlékezet perspektíva-szabályai váltották fel. A gyerektörténetek is ebben az irányban mozdultak el. Amikor egybeolvastam a kötet darabjait, rájöttem, hogy az első történetből az utolsóig ugyanaz a dráma vibrál mindegyikben. A fuldokló gyermekszereplő ugyanazzal a kéréssel

hetetlen sorssal küzd, amellyel a mindenéből, ideiglenesen még a hitéből is kiforgatott gazda. Mindnyájan azt keresik, nemegyszer tudatosan vállalva a nyilvánvaló végső vereséget is, hogyan lehet megmaradni embernek az embertelenségben.

– Örvényes, Avaskér, Varasd: ezek a főbb helyszínei János történeteinek. Miért a képzelt helyszínek?

– Ezek létező települések, de képzelt helyszínt jelölnek. Egy darabig próbálkoztam vele, hogy a magyar földrajzban nem létező, de magyar hangzású helyneveket találjak ki, de bármi jutott az eszembe, arról kiderült, egyáltalán nem az én agyszüleményem, a magyar földrajz már réges-régen ismeri. A történetek helyszíneit főként a gyermekkoromat meghatározó, somogyi Nagyberkihez fűződő emlékeimből gyúrtam össze. Soroksár, gyermekkorom másik meghatározó helyszíne is sok novella háttérül szolgál. Soroksár 1952-ig nagyközség volt

Budapest határában, ma a főváros XXIII. kerülete. A környezetrajz tehát valós motívumokból állt össze, de így az együttes kép valóban a képzelet szüleménye.

– Említette Az intező háza című elbeszélést, méghozzá a brutalitása, naturalizmusa miatt. Kötetében plasztikusan és naturalisztikusan ábrázolja mindazokat a szenvedéseket, fájdalmakat, amiket ezek a parasztemberek átéltek. Ehhez az elbeszéléshöz kapcsolódik egy felolvasásbeli emléke.

– Fiatal koromban felolvasó körúton jártunk. Egy ormánsági faluban nagy merészen belekezdtem ebbe a több mint húszperces novellába, és kapkodva olvastam, mert közben rájöttem, hogy talán mégsem kellett volna felolvasnom. Aztán észrevettem, hogy a hallgatóság elkezd figyelni, és egy kicsit lassabban folytattam, hogy jobban kidomborítsam a jelenetet. Az est végén odajött egy hölgy, és azt kérdezte, hogy honnan ismerem az ő apjának a történetét, és ha ez az írás megjelenik, küldjem el neki, mert a gyerekei, ő hiába meséli nekik, nem hiszik el, hogy ugyanez megtörtént a nagypajukkal, talán, ha írásban is olvashatják, majd hisznek neki. Valószínű tehát, hogy ezek a kínzások másutt is, tehát többször megtörténtek receptszerűen, hiszen Nagyberki elég messze van az Ormánságtól, nem valószínű, hogy onnan Nagyberkiig, ahol én a történetet hallottam, eljutott volna a szóbeszéd. Az, hogy az írásnak ekkora becsülete volt a hallgatóság szemében, meghatott. És felelősségérzéssel töltött el. Talán ez is erőt adott ahhoz, hogy végigbírjam azt a kilátástalannak tetsző küzdelmet, amelyet a könyv megírásáért és megjelentetéséért folytatnom kellett.

Az elbeszélés arról szól, hogy a faluban nem akarnak belépni a térszerte, mert a legtekintélyesebb paraszt ellenáll az agitátoroknak. Ekkor a városból új rendőröket

vezényelnek a faluba, akik egy átkártyázott éjszaka végeztével beviszik a rendőrörsre a parasztembert. Először forró krumplit tesznek a hóna alá, lekötözik a kezét, majd, amikor ezek után sem akar kötélnek állni, akkor borotvával felhasogatják a talpát, hogy ezzel is megadásra bírják. Amikor végre megadja magát, és alá akarja írni a belépési nyilatkozatot, akkor mondják neki, hogy menjen a községházára – de csak négykézláb tud járni, így megy végig mindenki szeme láttára a falun, hogy aláírhasssa a belépési ívet. Igyekeztem nem bábokkal elvégeztetni e szörnyűségeket, mert emberek követtek el ezeket is, és sokszor nagyon kevésen múlt, hogy valaki belecsúszik-e a hatalom kiszolgálásába, vagy sem. Emberi konfliktusok zajlottak azokban is, akik az ilyenekben részt vettek. Próbáltam tehát megmutatni, hogy milyen bonyolult a gonoszság útja.

– *A kötetben szerepel egy olyan elbeszélés is, amivel eddig nem találkozhattunk: a Kutyakomédia, amely egy színművész vesszőfutását örökíti meg a hatalom sorai között, és Latinovits Zoltán pályája, sorsa szolgált alapjául. Ha jól*

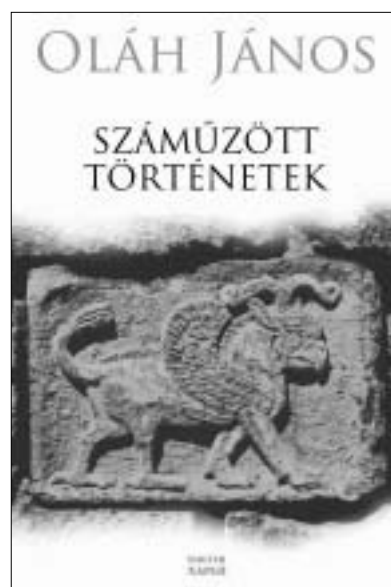
tudom, ennek is létezett egy előző változata. Ezt miért írta újra?

– Ez az elbeszélés volt annak idején *Az Örvényes partján* utolsó darabja, akkor ki kellett hagynom a kötetből. Az eredeti kézirat elvesztett, pontosabban amikor úgy döntöttünk, hogy átalakítjuk a házunkat, betörték a garázsba, és elvitték azt a dossziét, amiben ez a kézirat volt, és egy használhatatlan fűnyírót. Fogalmam sincs, miért ezekhez a tárgyakhoz nyúltak a betörők, talán a fűnyíró piros színe tetszett meg nekik, a dossziében meg valószínűleg pénzt sejtettek.

– *Ezek szerint az irodalomnak mégis van árfolyama.*

– Nem hiszem, hogy ezt az elbeszélést pénzzé lehetne tenni. Mindenesetre újra kellett írnom az egészet, így aztán – bár az alapötlet megmaradt – egészen új elbeszélés született.

Latinovits Zoltán alakja nem hús-vér valóságában került bele az elbeszélésbe, a főhős egészen más figura, más alkat. Azt azonban kár volna tagadnom, hogy az írást a Latinovits-mítosz ihlette. A rendszerváltás előtti pillanat művészeti életének egyik legsugárzóbb jelensége volt ez a mítosz. Nélküle maga

a rendszerváltás sem érhető. Bár szerepelnek a történetben Latinovits-idézetek is, igaz, némileg átfogalmazva, valamint néhány életrajzi mozzanat is, de nem Latinovits-életrajzot írtam, hanem kórrajzot, ennek megfelelően jóval több a költött motívum, az önéletrajzi utalás, mint a Latinovits elem. Ez a novella egészen más lett, mint az eredeti volt, és a könyv befejezéséhez is jobban illik. Azért használtam fel a színész önéletrárait, mert ő nagyon jól látott bizonyos jelenségeket, és nem tudtam volna jobban jellemezni az akkori közeletet, illetve a magyar vers és magyar hallgatóság közötti viszonyt, mint ahogy ő leírta.

– *Milyen írói tervek foglalkoztatják jelenleg?*

– Több félbemaradt munkám is van, de először a megjelenteket szeretném ismét kiadni abban a sorozatban, amiben a *Számúzott történetek* is helyet kapott. A *Közel* és a *Visszatérés* című regényeimet még senki nem olvasta együtt: két kötetben, különálló művekként jelentek meg annak idején. Egy könyvként szeretném kiadni újra, ahogy eredetileg is terveztem. Ez a legközelebbi feladat, talán karácsonyra sikerül megoldanom. Aztán ott van *Az örült* című regényem, amelyet Czine Mihály számomra is meglepő megértéssel és biztatással üdvözölt annak idején, talán érdemes volna vele is kezdeni valamit, ahogyan szanaszét kalódó öregkori verseimmel is.

Be nem fejezett írásokról nem szívesen beszélek, de annak a regénynek, amely az itt közölt elbeszélésből bontakozott ki, és amelynek már nem egy mozaikdarabja megjelent elszórva folyóiratokban, szeretnék a végére járni.

Bíró Gergely